

FJERNDRAB, ET NYT FÆNOMEN

AF OTTO CHRISTENSEN, PETER GOTTLIEB, ANNE LINDHARDT & PETER KRAMP

Georg Orwell (1965) skrev i 1946 et essay med titlen »Decline of the English Murder«, hvor han sammenlignede de mord, der skabte røre i det viktorianske England med de mord, der kom på avisernes forside i krigens og efterkrigstidens mindre moralske periode.

De gode gamle dages mord var ifølge forfatteren karakteriseret af forudgående langvarige spekulationer begrundet i et moralsk dilemma af dimensioner. Morderens overvejelser var så endt med, at drab var den mest ærefulde udvej af en pinefuld situation, typisk en udenomsægteskabelig affære. Århundredeskiftets celebre drab var således velplanlagte og gik ofte ud over gerningsmandens ægtefælle. Publikum og gerningsmænd havde fælles opfattelse af moralbegreber, og avislæserne kunne derfor til en vis grad identificere sig med såvel gerningsmand som offer.

Orwell fandt krigs- og efterkrigstidens drab betydelig mere følelsesmæssig trivielle. Han nævner som eksempel en amerikansk desertør og en – som han kaldte det – »amerikaniseret« tidligere servitrice, der sammen, og på særdeles rå og brutal vis, begik en række drab præget af tilfældigheder og ukendskab til ofrene. Drabene var kun i ringe grad motiveret af berigelse – udbyttet var ofte kun få pund, og motivet syntes snarere at være gerningsmændenes ønske om at imponere hinanden.

Orwell beskrev disse mords baggrund som tidstypisk – i en atmosfære af dancehalls, movie-palaces, billig parfume, falske navne og stjålne biler. Han afrunder sit essay med i en beklagende tone at bemærke, at en tidligere tids stabile samfund med alt dets hykleri i det mindste sikrede, at en så alvorlig forbrydelse som mord kun blev begået, når stærke følelser lå bag.

Foruden den nostalgiske tone indeholder essayet således nogle kriminologisk-sociologiske fremtidsvisioner, der i stor udstrækning synes at være blevet virkelige.

Drabstallet i Storkøbenhavn er fordoblet gennem de sidste 25 år. (Begrebet »drab« er her anvendt i den af Hart Hansen (1977) definerede »retsmedicinske« betydning, som enhver handling, der har medført et andet menneskes død; undtaget er uagtsomt manddrab. I praksis drejer det sig dog næsten udelukkende om »manddrab« og »vold med døden til følge«, se i øvrigt Gottlieb et al. (1987)). I en undersøgelse af samtlige mentalobserverede drabssigtede i Storkøbenhavn for perioden 1959-83 (Gabrielsen et al. (1988)) er påvist, at antallet af drab på ofre inden for gerningsmandens familie stort set var stabilt undersøgelsesperioden igennem, medens der var en betydelig stigning i drab på ofre uden for familien. Blandt disse ekstrarfamiliære drab steg især den gruppe, hvor offeret var totalt ukendt for gerningsmanden.

Undersøgelsen af drabssigtede i Storkøbenhavn 1959-1983 er støttet af Statens Lægevidenskabelige og Samfundsvidenskabelige forskningsråd, Kriminalpolitisk Forskningsgruppe og »Fonden af 1982«.

den - »fremmed-fremmed-drab«, i det følgende kaldet fjerndrab (på engelsk »stranger homicide«). I de første 5 år af undersøgelsesperioden (1959-63) udgjorde fjern-drab således kun 5% af samtlige drab (2 af 38), hvor andelen i den sidste 5-års periode (1979-83) var over 25% (23 af 90). Alle gerningsmændene var mænd, kun to havde været sindssyge på gerningstidspunktet.

Der synes således at være tale om en nærmest ny type af drab, og man har derfor fundet det af interesse nærmere at beskrive og forsøge at analysere disse fjerndrab. En sådan undersøgelse kan foretages på flere niveauer, dels på et »demografisk« niveau, hvor man f.eks. beskriver alder, social baggrund m.v., dels på et »klinisk-deskriptivt« niveau, hvor man f.eks. beskriver personlighedstræk, motiv, drabsmetode og lignende, og endelig på hvad der kunne kaldes et »dynamisk-fortolkende« niveau, hvor man forsøger at forstå eller forklare drabet på grundlag af en fortolkende analyse af de samlede omstændigheder, herunder den enkelte drabsmands psykologiske reaktionsmåde i videste betydning. I det følgende vil de tre nævnte undersøgelsesmetoder blive anvendt, idet dog hovedvægten vil blive lagt på den dynamisk-fortolkende undersøgelsesmetode.

Materiale og metode

I undersøgelsesperioden 1959-83 blev i alt 251 personer, som af politiet i København var sigtet for drab, mentalobserveret, disse 251 udgør langt hovedparten af de drabs-sigtede. (For en nærmere beskrivelse af inclusionskriterier m.v. se Gottlieb et al. (1987)). Af disse blev 96 undersøgt ved Justitsministeriets psykiatriske undersøgelses-klinik, afd. A, og det er påvist (Gottlieb et al. (1990), at dette materiale - især hvad angår de ikke-psykotiske drabsmænd - er repræsentativt for det samlede materiale på 251 drabssigtede. Ved anvendelse af klinikens journaler, incl. mentalobser- vationserklæringer, blev hver af de 96 sager på skift gennemgået af 2 af de 4 under- søgere, der uafhængigt af hinanden udfyldte et registreringsskema omfattende ca. 300 oplysninger pr. person. De to undersøgere sammenlignede herefter deres regi- streringer, og ved forskelle i vurderingerne blev sagen gennemdrøftet, indtil enighed var opnået om den endelige registrering. Alle data blev herefter lagret i databank. (For en nærmere beskrivelse af undersøgelsesmetode, statistisk analyse m.v. se Gottlieb et al. (1990)).

For at belyse drabspersonernes senere skæbne er i 1986 indhentet oplysninger om hver enkelt fra Kriminalregisteret, det psykiatriske centralregister i Århus, CPR-re- gisteret og det centrale dødsårsagsregister (Gottlieb og Gabrielsen, (1990)). Også dis- se oplysninger blev lagret i databank, og de demografiske og klinisk-deskriptive re- sultater i denne undersøgelse bygger på disse registrerende data.

Af de 96 undersøgte ved klinikken var 10 sigtet for et fjerndrab, hvilket nogenlun- de svarer til andelen i det storkøbenhavnske materiale, hvor der fandtes 37 fjerndrab blandt de i alt 251 sager (ca. 14%). En af disse 10 blev frikendt, en var kronisk sinds-

syg, disse to er udeladt i denne undersøgelse, der således omfatter otte fjerndræbere, alle mænd. Ved den aktuelle undersøgelse blev disse otte sager igen gennemgået, nu af alle 4 undersøgere, idet hver undersøger »på fri hånd« udarbejdede en »drabshistorie« – en beskrivelse af baggrunden for drabet, gerningsmandens personlighedsmæssige egenart, hans tilstand på gerningstidspunktet m.v., ligesom hver undersøger forsøgte at »forklare«, hvorfor netop dette drab fandt sted. Efterfølgende blev hvert enkelt tilfælde diskuteret på baggrund af de udarbejdede oplæg med henblik på en fælles fortolkning af det enkelte tilfælde, set i lyset af de aspekter, hver af de 4 undersøgere havde hæftet sig ved. Ved denne undersøgelsesmetode forsøgte man at beskrive gerningsmænd og drab ud fra en dynamisk-fortolkende indfaldsvinkel.

Resultater

Stigningen i fjerndrab ses også i dette materiale; der blev således kun registreret ét frem til 1978, resten fandt sted i perioden 1979 til 1983. Tabel 1 viser nogle demografiske data, og det fremgår umiddelbart, at det drejer sig om en på alle måder belastet gruppe. Således havde f.eks. fem af de otte oplevet mindst et brud under deres opvækst, brud forstået som ændring i opvækstvilkår, f.eks. på grund af forældrenes skilsmisse, institutionsanbringelse eller lign. Tre havde oplevet flere brud, en så mange som syv i løbet af sine 12 første leveår. Flere havde afbrudt skolegangen før afslutning af den undervisningspligtige alder, og hovedparten havde haft problemer i skolen. Deres uddannelses- og arbejdsmæssige situation var dårlig – og kun en enkelt levede sammen med en fast partner. Dette forhold kan dog delvis forklares af drabsmændenes unge alder (se nedenfor). Bemærkelsesværdigt er det, at *alle* tidligere havde været sigtet for en eller flere straffelovsovertrædelser, fire havde kun en el-

Tabel 1. »Fjerndræbere« i København, sociale data (n = 8)

	ja	nej
Brud før 12 år*	5	3
Skolegang $\geq$ 9 år	4	4
Faglige skoleproblemer	5	3
Sociale skoleproblemer	6	2
Faglig uddannelse	2	6
I arbejde	2	6
Fast samlever	1	7
Tidligere kriminalitet	8	0
Senere kriminalitet**	5	0

*Ved »brud« forstås ændring i opvækstvilkår, f.eks. forældres skilsmisse, institutionsanbringelse og lign.

**På opgørelsestidspunktet var en død, en udvist og en afsonede stadig straf.

ler to afgørelser (dvs. domme, tiltalefrafald mod fortsat tilsyn eller lign.), fire havde 4 eller flere – en havde 12 – afgørelser bag sig. Det er naturligvis ikke muligt at finde et relevant »normalt« sammenligningsmateriale, men meget tyder på, at disse fjern-dræbere er mere socialt belastede end andre ikke-psykotiske drabsmænd (Gottlieb (1990)).

Gerningsmændene var unge, medianen var 24 år (25% og 75% kvartilerne hhv. 17 og 27 år), hvor den samlede gruppe på 173 ikke-psykotiske drabsmænd havde en gennemsnitsalder på 30 år. Til gengæld var ofrene væsentlig ældre, aldersmedianen for ofrene var 46 år (25% og 75% kvartilerne var hhv. 24 og 62 år). Denne forskel i alder mellem gerningsmand og offer er statistisk signifikant ($p < 0.05$, Wilcoxon's rangsumtest). Hertil kan nævnes, at i 3 af de 8 sager var udlændinge indblandet, to af ofrene og en af gerningsmændene var udlændinge.

De idømte straffe spredte sig fra 2 over 16 års fængsel til forvaring. En begik selvmord under afsoningen, en blev udvist efter nogle års afsoning, og en afsonede fortsat ved efterundersøgelsen i 1986. Fem af de otte var således løsladt – alle disse fem havde begået ny kriminalitet efter løsladelsen, heraf to fornyet, ikke ubetydelig voldskriminalitet.

Også på det klinisk-deskriptive plan tegner der sig et billede af en belastet gruppe. Syv var alkoholmisbrugere, seks var alkoholpåvirkede på gerningstidspunktet, en var påvirket af hash. Det bør nævnes, at ingen misbrugte hårde stoffer. I fem tilfælde anvendtes våben ved drabet – i et tilfælde skydevåben, i fire tilfælde kniv.

Ingen af drabene var planlagt. I tre tilfælde indgik et element af berigelse, men det drejede sig om meget små værdier, og højst i et af tilfældene var der tale om forud planlagt berigelseskriminalitet. Det var ikke muligt at afgrænse, endsigte beskrive motiver i klassisk forstand for disse fjerndrab, der alle havde karakter af uindfølelighed og meningsløshed.

Personlighedsmæssigt blev samtlige gerningsmænd beskrevet som afvigende. (En af gerningsmændene, en udlænding, udviklede *efter* drabet en reaktiv psykose. I henhold til undersøgelsesprotokollen for den registrerende del af undersøgelsen, er hans personlighedstræk ikke vurderet). Gerningsmændene er vurderet som især urefleksive, overfladiske, anspændte, selvhævdende og holdningsløse, men også som selvsikre. Samlet må hele gruppen efter en traditionel, psykiatrisk vurdering således karakteriseres som overvejende karakterafvigende i vekslende sværhedsgrad.

I det følgende skal de 8 fjerndrab præsenteres i form af – maskerede – kliniske vignetter, hvor hovedvægten vil blive lagt på de træk, der efter undersøgernes opfattelse var af betydning for, at begivenhederne udviklede sig så fatalt.

A var en yngre mand, der efter et ulykkestilfælde havde fået amputeret en ekstremitet. Han fandt selv, at denne amputation var årsag til en social deroute ledsaget af et tiltagende alko-

holmisbrug. Efter et værtshusbesøg kom han på en parkeringsplads, under lidt uklare omstændigheder, i håndgemæng med en ukendt person, der pludselig dukkede op. Herunder blev A slået på amputationsstumpen, hvorpå han blev så rasende og korporlig aggressiv, at manden flygtede. A forfulgte ham, og så ham bukke sig ned, han troede, at modstanderen samlede en sten op for at kaste den efter ham, hvorefter han overfaldt den anden med slag og spark, til han døde. A fandtes bl.a. præget af manglende selvtilid, ligesom han ikke evnede at engagere sig i følelsesmæssigt forpligtende forhold til andre mennesker. Vi antager, at slaget på amputationsstumpen udløste en voldsom angst og vrede, jf. A's egen opfattelse af, at amputationen var årsag til hans elendige livsomstændigheder.

B var en yngre udlænding, som nærmest tilfældigt havde opholdt sig i Danmark i nogle uger. Han angav at have været professionel sportsmand i en fysisk krævende sportsgren. Han synes at have levet uhyre ustabilt og uden at tage hensyn til gængse normer. Han havde i hvert fald periodisk levet af homoseksuel og heteroseksuel prostitution. Efter at være blevet afvist af en tidligere seksualpartner fandte han diffuse hævnplaner, bl.a. ville han begå indbrud hos vedkommende. Under forsøg herpå brød han ind i forskellige lejligheder. Et sted blev han overrasket af en ældre kvinde, som han kvalte og voldtog. B fandtes dramatiserende, overfladisk og selvcenteret, og hans forhold til andre mennesker var præget af egoistisk eller narcissistisk udnyttelse. Det kan antages, at det forhold, at han blev afvist – måske i kombination med seksuel ophidselse – udløste et voldsomt raseri hos ham.

C var en ung mand, som levede under stabile forhold, men som i det skjulte var »minirocker«, og som et par gange, hvor han havde følt sig presset – uden at det for en objektiv betragtning havde været tilfældet – havde reageret med voldsom affekt. Sammen med et par kammerater blev han antastet af en gruppe berusede mænd, og en af dem truede C med et våben, hvorefter C trak sin kniv for at forsvare sig. Modstanderen sagde et eller andet, C kunne ikke huske, hvad det var, men det hensatte C i en tilstand af ukontrolleret raseri – medvirkende var måske også, at han mente at høre en flaske blive knust – hvorefter han stak den anden ned. C fandtes emotionelt distancerende og med en dårlig identitetsudvikling, også hans unge alder taget i betragtning.

D var en yngre mand, der var opvokset under belastende forhold, bl.a. på skiftende institutioner. Fra 17 års alderen dømt for flere kriminelle forhold, herunder voldskriminalitet. Han havde i en periode været medlem af en rockergruppe. I svær alkoholpåvirket tilstand stødt D ind i en ældre mand, der reagerede med et par venlige, konventionelle, halvhumoristiske bemærkninger. D på sin side reagerede med at skælde ud, hvorefter han dræbte den anden med sin kniv. D fandtes følelsesmæssig garderet, mistroisk, sårbar og distancerende i sin kontakt til andre mennesker. Han kunne ikke på nogen måde genkalde sig sine tanker eller følelser i drabssituationer, men hypotetisk kan man foreslå, at offeret ved sin »normalitet« og sin åbenbare demonstration af overskud og ligevægt har fremprovokeret en underlegenhedsfølelse, efterfulgt af angst og vrede, hos D.

E var en ganske ung mand, der gennem flere år havde holdt til blandt en gruppe jævnaldrende, der bl.a. dyrkede motocross. Han havde fra barndommen udvist adfærdsforstyr-

relser, og han havde allerede flere domme bag sig. Han ville »rulle« en tilsyneladende svært beruset mand, men denne viste sig bestemt i stand til at forsvare sig, han forfulgte E, der på forskellig måde forsøgte at standse ham. Til sidst vendte E sig om, trak sin kniv og stak offeret ihjel. E fandtes følelsesmæssig garderet og overfladisk, afglidende og narcissistisk. Dette tilfælde synes at adskille sig fra de øvrige derved, at gerningsmanden befandt sig i – eller havde bragt sig i – en måske ikke ufarlig situation, hvor det nok er mere umiddelbart forståeligt, eller forklarligt, at han handlede, som han gjorde.

F var en ganske ung mand, opvokset under stabile forhold. Han havde frembudt nervøse symptomer fra barndommen og været socialt ustabil efter skolegangens afslutning, hvor han havde klaget over tiltagende angst, ligesom han kunne oplyse, at han jævnligt havde nærmest urealistiske dagdrømme om at udføre store ting. Gennem det sidste års tid havde han haft et vist overforbrug af alkohol. Han blev smidt ud fra et værtshus, hvor han havde indledt et slagsmål med en udlænding. På vej hjem truede han en tilfældig forbipasserende, og senere dræbte han en anden, da denne ikke fik flyttet sig hurtigt nok. F fandtes kontaktsvag, afglidende og følelsesmæssig garderet. Det kan antages, at F har følt sig ydmyget på værtshuset med en heraf følgende voldsom følelse af raseri.

G var en yngre mand, som gennem flere år havde levet socialt isoleret som kriminel misbruger. Kort inden drabet var G blevet uvenner med sin eneste ven, som han på ganske urealistisk vis idealiserede. G drak sig beruset og drev rundt uden mål eller med. Han fulgte så efter en tilfældig mand, som han truede for at få penge, og som han derefter slog ihjel, da han ikke straks fik det forlangte, ligesom han angav, at der var blevet råbt et eller andet ud af et vindue, som havde påvirket ham. G fandtes narcissistisk, udadprojicerende og overfladisk. Det må antages, at G havde oparbejdet et voldsomt raseri efter at være blevet afvist af venen.

H havde fra barndommen følt sig utilpasset i samfundet og forfulgt overalt. Han havde aldrig været socialt stabil. Han havde gennem mange år været optaget af krig og skydevåben, og i alkoholpåvirket tilstand havde han givet udtryk for voldsomme aggressive fantasier. I alkoholpåvirket tilstand begyndte han at skyde op i luften med sin pistol, derefter skød han en forbipasserende, der gik hen imod ham – måske i et forsøg på at standse ham. H fandtes overfladisk, i udtalt grad garderet, nærtagende og mistroisk samt præget af manglende evne til at etablere dybere følelsesmæssigt kontakt til andre mennesker. Det kan antages, at A har opfattet offeret som truende og »farlig«, jf. de makabre fantasier, han kunne give udtryk for i beruset tilstand.

Et karakteristisk træk i flertallet af de anførte vignetter synes at være, at gerningsmanden befandt sig i en tilstand af voldsom ophidselse eller raseri, som det for en »objektiv« udenforstående betragtning er vanskeligt at forstå baggrunden for. Under alle omstændigheder synes der at have været en række alternative handlemuligheder – flugt f.eks. eller blot »ingenting«, dvs. undlade den dræbende handling. I overensstemmelse hermed er det tidligere nævnte forhold, at de beskrevne drab nærmest karakteriseres ved at være uden motiv i klassisk forstand (måske undtagen D).

En række muligt betydende faktorer – f.eks. tegn på øget sårbarhed hos gerningsmanden i månederne forud for drabet eller særlige karakteristika ved ofrene – blev ved denne del af undersøgelsen overvejet, men måtte forkastes. Efterhånden udkrystalliserede 4 faktorer sig som de væsentligste: gerningsmandens karakterologiske egenart, hans situationelle ophidselse, påvirkning af alkohol eller narkotiske stoffer, og endelig våben.

Karakterologi

Som tidligere anført kan samtlige gerningsmænd i en traditionel, klinisk deskriptiv referensramme opfattes som karakterologisk afvigende, men der er derudover flere betydelige lighedspunkter mellem alle otte. Et fællestræk er således de pågældendes psykologiske forsvarsmekanismer, som kan beskrives som primitive eller umodne, f.eks. benægten og idylliseren i en sådan grad, at realiteterne fordrejes for den pågældende selv. Hertil fandtes alle udadprojicerende, hvorved egen skyld og eget ansvar lægges ud i omgivelserne. Endelig blev alle, bag den ofte tilstræbt »hårde« facade, fundet sårbare, selvcentrerede, følelsesmæssigt overfladiske eller nærtagende, hvilket må antages at være baggrunden for den varierende, men ofte betydelige kontaktsvaghed, der var karakteristisk for dem alle.

Hovedparten af gerningsmændene havde en omgangskreds, som hovedsagelig omfattede jævnaldrende eller ligesindede. Det gensidige samvær syntes domineret af normer så stive, at man dårligt kan forestille sig, at der havde været mulighed for, at den enkelte kunne udfolde eller udvikle en mere nuanceret personlighed. Næsten alle synes at have styrket eller afstivet deres selvopfattelse ved at identificere sig med et forenklet og unuanceret mandsideal – som professionel sportsstjerne, rocker, professionel lejesoldat osv. Det er nærliggende at fortolke de nævnte fantasier om uafhængighed og maskulin råstyrke som udtryk for en dybereliggende identitetsvaghed. Og yderligere at opfatte denne identitetsusikkerhed og den tidligere nævnte kontaktsvaghed som to sider af samme basalt forstyrrede personlighed.

Situationen:

Samtlige gerningsmænd befandt sig i en tilstand af voldsomt raseri. Som antydnet i de enkelte vignetter var det i adskillige tilfælde muligt at beskrive en hændelse som kunne have udløst et sådant raseri – slag på en amputationsstump, oplevelse af afvisning, ydmygelse osv. Samtidig er det klart, at ingen af de nævnte begivenheder i sig selv – for en overfladisk bedømmelse – har været af en sådan beskaffenhed, at de umiddelbart kan »forklare« drabet. De fleste af de hændelser, der har udløst ophidselsen, har netop kun kunnet gøre dette, fordi gerningsmanden med sin specielle personlighed, herunder sin kontaktsvaghed, har fejl- eller overfortolket begivenhederne, og enten oplevet en voldsom krænkelse eller en trussel om nederlag. Flere af gerningsmændene kunne hertil oplyse, at de ligefrem havde følt sig provokeret af, at offeret rent fysisk var kommet tæt på, eller havde truet med at komme tæt på.

I nogle tilfælde synes endvidere tilsyneladende helt ubetydelige hændelser – lyden af et vindue, der blev åbnet, eller af en flaske blive knust – yderligere at have øget aggressionsniveauet – igen et indicium på den udtalte tilbøjelighed til fejl- og overfortolkning.

Våben

Våben var indblandet i 5 af de 8 drab, og i 4 af disse fandtes, at våben havde været en nødvendig – men ikke tilstrækkelig – forudsætning for drabet. Med andre ord, i sin ophidsede tilstand anvendte gerningsmanden et våben, fordi han nu engang var bevæbnet; havde han ikke båret våben, havde situationen i de fire tilfælde ikke nødvendigvis udviklet sig til et drab. Imidlertid er det næppe tilfældigt, at så mange var bevæbnede. De begrundelser, gerningsmændene gav for at bære våben, varierede, men alle havde de – ironisk nok – et præg af sikkerhedshensyn og frygt for vold. Hertil kommer – set i lyset af gerningsmændenes personlighedsmæssige egenart – at selve det at være bevæbnet kan antages at afstive følelsen af magt og kontrol.

Påvirkning

6 var påvirkede af alkohol, 1 af hash. Det må umiddelbart antages, at denne påvirkning har svækket et i forvejen dårligt fungerende psykologisk forsvar og gjort gerningsmandens sårbarhed endnu mere udtalt, ligesom kontrollen af aggressive impulser er blevet svækket. Det lader sig ikke afgøre, i hvilket omfang alkoholpåvirkning direkte har udløst drabet, men at alkoholpåvirkning har været en medvirkende faktor i langt de fleste tilfælde synes indiskutabelt.

Diskussion

Drab er fortsat en sjælden foreteelse, og man kan umiddelbart anlægge det synspunkt, at hvert drab er unikt, og kun kan »forstås« på sine egne betingelser. Imidlertid har det vist sig forskningsmæssigt værdifuldt at operere med forskellige former for drabstypologi, f.eks. intra- og ekstrarfamiliære drab, misbrugende contra ikke-misbrugende gerningsmænd osv. – altså typer af drab, hvori der indgår fælles elementer (Gabrielsen et al. 1987 og 1988). En i Danmark nærmest ny kategori indenfor drabstypologien er de her omtalte »fjerndrab«.

En ofte fremført forklaring på et drab er, hvad der kort kan kaldes »no-way-out« teorien – altså at gerningsmanden så at sige ikke har anden mulighed end drabet for at komme ud af en fastlåst og utålelig situation. Orwells viktorianske drabsmænd var i en sådan – moralsk – »no-way-out« situation, og Helweg (1939) har, i sin klassiske beskrivelse af den abnorme enkeltreaktion, anvendt udtrykket »psykisk inde-spærring« – han skriver »individet ser pludseligt, eller mener at se, alle veje spærrede og foretager da et desperat udbrud«. Som illustration af voldsomheden af de psykologiske kræfter, der generelt er tale om ved drab, i betragtning af disse handlingers

ultimativt normoverskridende karakter, har Christensen (1987) henvist til Grof's beskrivelse af, hvad Grof (1977) kalder den »anden perinatale fase« og de hertil knyttede intense følelser af indespærring og fastlåsthed, hvor pointen er den, at der hos drabsmanden kan være tale om reaktivering af sådanne voldsomme følelser.

For en umiddelbar betragtning er det imidlertid svært at se, at de her omtalte gerningsmænd har befundet sig i en sådan »no-way-out« situation, det være sig af moralsk eller af situationel karakter.

Omstændighederne – drabssituationen – er i dette materiale forskellige, men har dog for 4-5 sagers vedkommende det til fælles, at ofrene kan siges at være kommet fysisk for tæt på gerningsmanden. Ifølge antropologen Hall (1969) kan overskridelse af et individs territoriale grænse i høj grad være medvirkende til udløsning af voldelig adfærd. Overtrædelsen medfører et ligefrem fysiologisk ubehag, og forsøg angives at vise, at voldsforbryderes krav om afstand er større end andre menneskers. Sammenkædningen mellem voldelighed og afstandsgrenser forekommer særlig relevant for det her præsenterede materiale, hvis personligheder er præget af kontaktvanskeligheder.

Ensartetheden i gerningsmændenes karakterologiske egenart er i det hele taget slående – alle er præget af primitive forsvarsmekanismer, identitetsusikkerhed og kontaktsvaghed, dvs. de karaktertræk, der kendetegner den narcissistiske personlighedsforstyrrelse. (For en nærmere diskussion af den psykiatriske/psykologiske beskrivelse og klassifikation af disse tilstande, specielt hvad angår unge, se Kramp et al. (1987)).

Den narcissistiske personlighedsskade grundlægges i den tidlige barndom, og Lowen (1984) anfører, at ydmygelse, ganske særligt oplevelsen af at være magtesløs, overladt til et andet menneskes kontrol og magtudøvelse, er af betydning. Når disse børn vokser op, får de et behov for selv at opleve sig magtfulde for at beskytte en sårbar og usikker selvfølelse og selvopfattelse, og oplevelse af frustration eller tab kan udløse et »narcissistisk raserianfald« (Lowen, 1984). Lowen skriver herom bl.a. »det er betegnende, at det narcissistiske raserianfald er nært knyttet til oplevelsen af frustration, dvs. i forbindelse med ikke at kunne få sin vilje; når man med andre ord føler sig magtesløs«.

De her diskuterede tilfælde synes at have karakter af et sådant »narcissistisk raserianfald«. De forekommer umiddelbart uforståelige, fordi det meste sker indeni personen, ikke nødvendigvis som en konsekvens af voldsomme begivenheder i det ydre, men som en konsekvens af en skrøbelig, usikker og vulnerabel selvopfattelse, hvor selv ubetydelige anslag mod denne selvopfattelse kan opfattes som så voldsomme, at selvet føler sig truet i sin grundvold med et narcissistisk raseri til følge. Og i den situation kan det sikreste være – som en sagde – at »nakke« de andre, før man selv bliver »nakket«. Det skal bemærkes, at de voldsomme aggressive følelser ikke nødvendigvis er rettet mod en person, det er nærmere en storm i individets (narcissistiske) in-

dre. I overensstemmelse hermed er det fund i undersøgelsen, at det ikke altid var den, der ved sin adfærd havde udløst gerningsmandens voldsomme raseri, der blev drabsofret. Ud fra denne fortolkning kan man måske se, eller forstå, også fjerndrab som en »no-way-out«-situation – ikke som en konsekvens af at – måske tætte – relationer til et andet menneske trues, ej heller af pludselige, voldsomme ydre begivenheder, der vælter ens verdensbillede eller selvopfattelse, men som en konsekvens af basale psykologiske forstyrrelser.

Det er nærliggende at relatere fjerndræbernes karakterologiske egenart til sociale data og opvækstvilkår, således som disse fremgår af tabel I. Det er naturligvis ikke hensigten hermed at postulere, at disse faktorer er »årsagen« til de beskrevne personlighedsforstyrrelser, hertil er samspillet mellem individ og omgivelser for komplekst, men man kan dog antage, at de beskrevne opvækstvilkår giver rig grobund for udvikling af svære personlighedsskader. Et karakteristisk træk i fjerndræbernes opvækstvilkår er således en udtalt mangel på stabilitet og struktur. På et mere generelt plan diskuteres dette af Ziehe (1982), der finder, at et af de mest markante træk ved det moderne samfund er, at traditionerne vedvarende bliver undergravet, og at autoriteterne har vanskelige kår, hvad enten det drejer sig om forældre eller pædagoger, bl.a. fordi disse oftest selv har et uafklaret forhold til autoritetsspørgsmålet, og derved står i en dobbelt svækket position i forhold til de børn og unge, som skulle acceptere dem som identificérværdige personer.

Konsekvensen af at traditionerne vedvarende undergraves er, at vi lever i et samfund, hvor der ikke længere er klare svar på mange moralske og etiske spørgsmål, men en bred uklar gråzone, hvor den enkelte ud fra egne forudsætninger må træffe sine valg og selv definere sin situation og sit forhold til omgivelserne. En sådan frihed giver større mulighed for personlig udvikling, men præges man af en dybtliggende personlighedsforstyrrelse – ved man ikke, hvem man er, eller hvad man er – savner man forudsætningerne for en sådan personlig stillingtagen, og en reaktion på denne uklare gråtoning vil kunne være en opdeling i sort og hvidt, en splitting, hvor nogle opleves som kun »gode«, andre som kun »onde«. Nærlæsning og fortolkning af de her omtalte fjerndrab viser som nævnt hos de fleste gerningsmænd en primitiv søgen efter faste, stive normer og magt – læderjakker m.v. – og en betagelse af en form for socialisering, der er så streng i sin opdeling af rigtig og forkert, godt og ondt, at den peger på en bagvedliggende stor usikkerhed herom.

Denne dybtliggende basale usikkerhed i forholdet til andre mennesker medfører igen, at man ikke forventer noget fra andre – eller yder noget, det tør man ikke – man er på vagt, og forventer konstant det værste. I konsekvens heraf bærer man våben, jf. at så mange af gerningsmændene var bevæbnede af frygt for vold. Man undgår at engagere sig i følelsesmæssigt forpligtende forhold, herunder at etablere parforhold, dæmper evt. sin dybtliggende usikkerhed, og heraf følgende angst, med alkohol, og lever efter egne normer blandt ligesindede – man »går med nogle« – i bedste

fald uengageret, i værste fald aggressiv overfor omgivelserne. Set i den sammenhæng, er det måske ikke tilfældigt, at ofrene er væsentlig ældre end gerningsmændene, og at relativt mange udlændinge var involverede – det synes at dreje sig om fremmedrab i mere end en forstand.

Gerningsmændenes manglende socialisering viser sig også ved, at samtlige forud for drabet havde været i konflikt med straffeloven, og at alle, der havde mulighed for det, fortsatte med kriminel adfærd efter straffafsoning. Det drejer sig med andre ord om en gruppe med høj kriminel aktivitet. Balvig (1987) diskuterer, om den stigende berigelseskriminalitet – og bekæmpelsen heraf – generelt har medført en øget mistillid mennesker imellem, idet den stigende berigelseskriminalitet ses i lyset af dels sociologiske variable som f.eks. de øgede muligheder for kriminalitet og urbanisering, dels ændringer i samfundsnormer som f.eks. den slækkede uformelle sociale kontrol og en øget tingsliggørelse af mellemmenneskelige relationer.

Den her foretagne analyse af fjerndrab og fjerndræbere tyder på, at det vil være frugtbart at supplere sådanne overvejelser med også at inddrage individualpsykologiske faktorer, idet dybtliggende personlighedsmæssige forstyrrelser er fundet at være den dominerende baggrundsfaktor for denne nye type af drab. Udviklingen af disse psykologiske forstyrrelser må antages at være blevet fremmet af oftest særdeles belastende opvækstvilkår. På et mere overordnet plan må dette igen ses i relation til de ændringer i samfundsnormer og samfundsforhold, som har fundet sted i de seneste år, og som f.eks. også Balvig diskuterer. Disse ændringer kan have afdækket eller synliggjort en personlighedstype, som under mere rigide samfundsforhold – med de ulemper *det* medfører – måske ville leve i mindre konflikt med sig selv og omgivelserne. Menneskelig adfærd – og det gælder også kriminalitet – udspiller sig i et samspil mellem individ og samfund. I visse sammenhænge kan det være mest formålstjenligt at fokusere på den ene af de to, i andre på den anden, men begge aspekter må stadig have in mente.

Vor hypotese er herefter, at fjerndræberne ikke er en helt speciel gruppe af kriminelle, jf. også, at de var så kriminelt aktive i øvrigt, men at de repræsenterer den måske mest synlige – eller synliggjorte – top af et isbjerg, som ingen ved, hvor dybt stikker. Og i konsekvens heraf ses den kraftige stigning i fjerndrab – og fjerndræbere – som den måske mest iøjnefaldende manifestation af de vanskeligheder, en gruppe af unge har, såvel med sig selv som med det samfund, de lever i, og ikke blot som uhyggelige og uforståelige hændelser. Man kan måske resumere, at samfundsudviklingen er baggrunden for fremkomsten af fjerndrab – og at disse fjerndrab belyser samfundsudviklingen.

Referencer

Balvig, F.: Den tyvagtige dansker. København: Borgen, 1987.

Christensen, O.: Drabssigtedes personlighed. Foredrag holdt ved møde for forskere af volds-kriminalitet, Justitsministeriets psykiatriske undersøgelsesklub, afd. A, 1987.

- Gabrielsen, G., Gottlieb, P. og Kramp, P.:* Homicide in Copenhagen, 1959-1983, some further statistical analysis. Technical Report. København: Institut for anvendt statistik. Handelshøjskolen, 1988.
- Gottlieb, P.:* Fra hustru- til fjerndrab. Ændringer i drabsbilledet – og en socio-psykologisk fortolkning. Socialmedicinsk tidsskrift. Under trykning, 1990.
- Gottlieb, P., Kramp, P. og Gabrielsen, G.:* The practice of forensic psychiatry in cases of homicide in Copenhagen, 1959 to 1983. *Acta psychiatrica scandinavica*: 76: 514-522, 1987.
- Gottlieb, P. og Gabrielsen, G.:* The future for homicide offenders. *International Journal of Law and Psychiatry*, 1989. Under trykning.
- Gottlieb, P., Kramp, P., Lindhardt, A. og Christensen, O.:* The social background of homicide. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Under trykning, 1990.
- Grof, S.:* Den indre rejse, bind 1. København: Borgen, 1977.
- Hall, E. T.:* The hidden dimension. New York: Garden City, 1969.
- Hart Hansen, J. P.:* Drab i Danmark 1946-70, en retsmedicinsk undersøgelse. København: Munksgaard, 1977.
- Helweg, H.:* Den retslige psykiatri i kort omrids. København: H. Hagerup, 1939.
- Kramp, P., Israelson, L., Mortensen, K. V. og Aarkrog, T.:* Unge, der har begået alvorlig kriminalitet. Beskrivelse, diagnostik og behandlingsmuligheder. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*: 74: 382-395, 1987.
- Lowen, A.:* Narcissisme og terapi. København: Borgen, 1984.
- Orwell, G.:* Decline of the English Murder. Harmondsworth: Penguin, 1965.
- Ziehe, T.:* Plädoyer für ungewöhnliches Lernen, Ideen zur Jugendsituation. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1982.

Adresse: Otto Christensen, psykolog
 Justitsministeriets psykiatriske undersøgelsesklinik, afd. A
 Nytorv 21
 1450 København K

Adresse: Peter Gottlieb, overlæge
 Afd. R, Sct. Hans Hospital
 4000 Roskilde

Adresse: Anne Lindhardt, overlæge
 Roskilde Amtssygehus, Fjorden
 4000 Roskilde

Adresse: Peter Kramp, overlæge
 Justitsministeriets psykiatriske undersøgelsesklinik, afd. A
 Nytorv 21
 1450 København K

Al korrespondance til Peter Kramp